

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 821.161.2

КАТЕГОРІЯ СТИЛЮ (ІДІОСТИЛЮ) ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧЕ ЯВИЩЕ

THE CATEGORY OF STYLE (IDIOSTYLE) AS A LITERARY PHENOMENON

Белінська Ю. О.,

orcid.org/0000-0002-7012-6237

здобуває ступеня доктора філософії

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського,

викладає кафедри української філології

Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

У статті узагальнено сучасні підходи до трактування сутності понять «стиль» та «індивідуальний стиль письменника». Універсальність та міждисциплінарний характер дефініції «стиль» полягає у тому, що терміном оперують лінгвістика, культурологія, естетика, мистецтвознавство та літературознавство. А це породжує певну складність розуміння терміна, подекуди призводить до небажаної синонімії й розмивання понятійних меж. У літературознавстві спостерігаємо багатозначність тлумачень окресленого поняття. Так, скажімо, дослідники виділяють: стиль доби і стиль напряму й течії; стиль письменника і стиль певного періоду його творчості; стиль твору і стиль його окремого елемента. Актуальність дослідження зумовлена тим, що науковці досі не напрацювали спільних підходів до вивчення цієї категорії. Відтак найпоширенішим у науці про літературу є розуміння стилю як індивідуальної творчої манери, «творчого обличчя» окремого письменника. Поняття «стиль» широко використовується для осмислення тенденцій літературного процесу, з'ясування національної специфіки літератур та творчої індивідуальності митців.

У статті висвітлено сутність поняття «індивідуальний стиль письменника», яке базується на працях відомих літературознавців. Установлено, що проблема ідіостилу є однією з найактуальніших у літературознавстві при дослідженні художнього тексту. Також проаналізовано співвідношення між загальним стилем та ідіостилем. Визначено, що вони загалом взаємопов'язані та певною мірою визначають один одного. Часто стиль розглядають і як прояв сутності багатьох індивідуальних стилів, об'єднаних спільними ознаками. Відтак індивідуальний стиль можна розглядати як простір взаємодії автора і реципієнта, кожен із яких шукає найбільш оптимальні засоби вираження та пізнання. Закладені митцем носії та стильові домінанти допомагають читачеві «вибудувати» «образ автора». Під індивідуальним стилем письменника визначають надзвичайно складне явище, розтлумачити яке допоможе цілий комплекс стилетворчих чинників. Серед них літературознавці виокремлюють: соціально-історичні, суспільно-історичні, культурні умови, співвіднесеність заангажованих традиції і особливого новаторства в окремому творі письменника або й в усій його творчості, характерні родові та жанрові ознаки твору, тональність розповіді, «світогляд, талант митця, свобода творчості, художня правда і творчий домисел.

Ключові слова: індивідуальний стиль, творча манера письменника, ідіостиль, індивідуальна творча манера, стильова домінанта.

The article summarises modern approaches to the interpretation of the essence of the concepts of «style» and «individual style of a writer». The universality and interdisciplinary nature of the definition of «style» lies in the fact that the term is used by linguistics, cultural studies, aesthetics, art studies and literary studies. And this gives rise to a certain difficulty in understanding of the term, sometimes leading to unwanted synonymy and blurring of conceptual boundaries. Various interpretations of this concept can be observed in literary studies. For example, scientists distinguish the style of a time and the style of a tendency and direction; the writer's style and the style of a certain period of his (or her) creativity; the style of a work and the style of its individual element. The relevance of the study is determined by the fact that scientists have not yet developed common approaches to the study of this category. Therefore, the most widespread thing in literary studies is the understanding of style as an individual creative

manner, the «creative face» of a particular writer. The concept of «style» is widely used to comprehend the trends of the literary process, to clarify the national specificity of literatures and the creative individuality of authors.

The article highlights the essence of the concept of «individual style of a writer», which is based on the works of famous literary critics. It is established that the problem of idiosyle is one of the most relevant in literary studies when researching a literary text. The correlation between general style and idiosyle is analysed. It is determined that they are generally interrelated and to a certain extent determine each other. Often, style is also considered as a display of the essence of many individual styles, united by common features. Therefore, individual style can be considered as a space of interaction between the author and the recipient, each of whom is looking for the most optimal means of expression and cognition. The style carriers and stylistic dominants laid down by the writer help the reader to «build» the «author's image». The individual style of a writer is defined as an extremely complex phenomenon, which can be explained by a whole complex of style-forming factors. Among them literary critics distinguish socio-historical and cultural conditions, correlation of biased traditions and special innovation in a particular work of a writer or in his entire creativity, specific generic and genre features of the work, tone of the narrative, worldview, artist's talent, freedom of creativity, fictional truth and creative conjecture.

Keywords: individual style, creative style of the writer, idiosyle, individual creative style, stylistic dominant.

Постановка проблеми. У сучасних літературознавчих дослідженнях чільне місце посідає проблема стилю та індивідуального стилю (ідіостилу). Ці терміни є досить суперечливими в науковому обігу, мають міждисциплінарний характер та використовуються в лінгвістиці, філософії, літературознавстві, естетиці та мистецтвознавстві. Незважаючи на велику кількість розвідок, присвячених з'ясуванню сутності стилю та ідіостилу, досі немає єдиного та усталеного визначення цих понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «стиль» стало об'єктом зацікавлення значної кількості науковців, зокрема Д. Чижевського, М. Гіршмана, Г. Клочека, Г. Грабовича, М. Наєнка. Індивідуальний авторський стиль неодноразово ставав об'єктом

теоретичних рефлексій з огляду на багатозначність самих понять стилю, поетики, манери та необхідністю конкретизації цих дефініцій (праці П. Білоуса, О. Кухар-Онишка, Д. Наливайка, Л. Новиченка, А. Ткаченка та ін.).

Мета статті полягає в ґрунтовному дослідженні особливостей літературознавчого розуміння терміна «стиль» та «індивідуальний стиль». Завдання дослідження — узагальнити сучасні підходи до трактування термінів стиль та ідіостиль; подати узагальнене визначення цих понять.

Виклад основного матеріалу. Літературознавчий термінологічний слововжиток дозволяє виділити принаймні три тенденції у трактуванні терміна «стиль». Перша тенденція полягає у досить широкому розумінні поняття — категорія стилю застосовується до найрізноманітніших явищ літератури, що належать до сфери як мікро-, так і макропоетики (окремих творів певного автора, літературне угруповання, ціла епоха тощо).

Другий підхід передбачає використання цього терміна виключно щодо авторських персоналій — сукупності прийомів, образів, а також тем, мотивів, які роблять упізнаваним художній «почерк» письменника.

Представники третього підходу вважають можливим вживання терміна «стиль» тільки у зв'язку з певною добою.

Поняття «стиль» у літературознавстві, крім термінологічної конкретизації, потребує й чіткого розмежування з такими категоріями, як манера, метод, напрям тощо. Одні дослідники визначають творчий метод як синтез художніх прийомів і засобів, інші — як траєкторію розвитку творчості. Під творчим методом розуміють абстрактну категорію, яка виступає корелятом творчої діяльності письменника. Метод не є сталою формою, а перебуває у динаміці. На творчий метод впливають різноманітні чинники: світогляд, досвід, історична зумовленість, дійсність та ін. Так, якщо метод визначає загальний напрям творчості, то ідіостиль — виразник неповторної, особистої художньо-естетичної цілісності. Треба визнати, що творчий метод взаємопов'язаний із відповідним літературним напрямком і навпаки — напрям послуговується методом, який заснований на ньому. Напрямок чітко окреслений у часовому проміжку, а метод як шлях пізнання не обмежений часом чи територіально, хоч і є історично зумовленим; напрям — це єдність митців на основі методу.

Недостатньо аргументованим є трактування поняття стилю через інше поняття — художню манеру. Так найпоширенішим у науці про літературу є поняття стилю як індивідуальної творчої манери, «творчого обличчя» окремого письменника». А відтак дефініція «творче обличчя», як, зрештою, і манери в цьому контексті (за умови ототожнення її зі стилем) є вельми умовною. Під поняттям манери розуміють індивідуальний, авторський стиль, з іншого боку манеру трактують як загальну особливість, притаманну творам школи, напряму, епохи; водночас, коли творчість має усі ознаки стилю, проте має і риси наслідування, тоді говорять не про стиль, а про манеру. Отже, термін «манера» вживається як синонім до слова «стиль», але передовсім як його початковий, нижчий рівень.

Попри всю умовність такого поділу для сучасної літературознавчої науки, сутнісним і незаперечним залишається головне — нерозривний зв'язок категорії стилю з категорією таланту, творчого обдарування. Справді, стиль, найвища форма творення естетичної реальності, передбачає своєрідність погляду на світ і самоусвідомлення в ньому, глибоке проникнення в сутність зображуваних реалій, широту обсервації екзистенційних явищ.

Український дослідник Д. Наливайко в роботі «Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі ХІХ століття» стверджував: «Стиль — це не сама форма, це синтез форм, формотворчий початок, певний внутрішній закон художньої творчості, який визначає ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, всю своєрідність художньої мови творів, котра, як відомо, не зводиться до мовностилістичних засобів, а включає й «надмовні» елементи. Проявляється він як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця і цілих течій та напрямів, — в останніх, зрозуміло, не з такою чіткістю і послідовністю» [8]. Звідси випливає, що стиль охоплює не лише внутрішню структуру літературного тексту, а й позалітературні фактори, світоглядні вподобання й смаки того чи іншого автора.

Олександр Кухар-Онишко в роботі «Індивідуальний стиль письменника: генезис, структура, типологія» зробив спробу систематизувати основні питання про стиль та дати виклад закономірностей його формування, визначити структуру й типологію. Дослідник розумів під стилем вираження авторського погляду на світ, визначеної концепції світу й людини. Стиль, на його думку, не

тільки об'єднує твір в єдине ціле, але і пронизує кожен елемент твору, надаючи йому системності та художньої цілісності [3]. Варто відзначити, що такий неповторний творчий «погляд на світ» формується під впливом національного соціуму, у якому перебуває письменник. Тут можна говорити про індивідуальні проявники мистецького таланту, співвідношення загального й індивідуального, про стиль епохи й ідіостиль конкретного майстра слова.

Заслуговує на увагу наукова розвідка Н. Мафтин, у якій дослідниця підкреслює, що саме у «внутрішньо особистісному» змісті поняття «стиль» передбачено ту «силу», яка оприявлює стильову єдність, зумовлену ідейно-естетичною позицією письменника. У вивченні індивідуального авторського стилю, на думку науковиці, важливим є його мотивованість, позначена особистісними переживаннями, і свідомим духовним життям автора, і власною життєвою правдою, закоріненою в загальнолюдському онтологічному досвіді» [7, с. 15].

Предметом дискусій стає не тільки визначення стилю в терміносистемі літературознавства, а й обсяг цього поняття. У цьому випадку йдеться про ідіостиль (індивідуальну авторську манеру). Раніше вже згадувалося «вузьке» трактування цього поняття як сукупності особливостей художньої мови, однак воно не враховує цілого комплексу присутніх чинників, що не зводяться до мовних прийомів.

У сучасних наукових працях зустрічаються два терміни: «ідіостиль» та «ідіолект», які часто ототожнюють. Під ідіолектом розуміють сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію й вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших; система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам окремого автора, яка робить унікальним утілений у цих творах авторський спосіб мовного висловлення; своєрідна мова окремого індивіда.

Ідіостиль — це складний, багатоаспектний прояв особистості автора тексту, пов'язаний з його творчою індивідуальністю, професійною майстерністю, особливостями світовідчуття та світосприймання, оцінки суспільно-політичних явищ. Автор перетворює загальноживані мовні засоби на особливі, творить свій унікальний мовний світ. Кожній творчій особистості притаманна мовна індивідуальність (ідіолект) та особливий стиль (ідіостиль).

Переважає більшість науковців дотримується думки, що ідіолект є складовою ідіостилію автора. А відтак ідіостиль відтворюється засобами ідіолекту, який є сукупністю мовних засобів індивідуального мовлення. Зауважимо, що ідіостиль автора виражають не тільки мовні засоби, а й структурні, композиційні та графічні особливості.

На думку дослідниці О. Селіванової, «ідіолект є індивідуальним різновидом мови, що реалізується в сукупності різних ознак мовлення окремого носія мови, а в письмовому мовленні виявляє риси ідіостилію» [9].

Розглянемо детальніше також поняття «індивідуальний стиль письменника». У літературознавчій науці відомі різні підходи до окреслення цього поняття. Здебільшого це певні риси неповторного авторського стилю, за допомогою яких митець розкриває свої погляди на оточуючий світ, історико-літературні обставини, робить певний внесок у розвиток стильового спрямування літератури певного періоду, її жанрово-родових виявів та ідейно-тематичного спрямування.

За визначенням «Літературознавчого словника-довідника» за редакцією Р. Гром'яка «індивідуальний стиль — іманентний (властивий його внутрішній природі) прояв істотних ознак таланту у конкретному художньому творі, мистецька документалізація своєрідності світосприйняття певного автора, його нахилу до ірраціонального чи раціонального мислення, до міметичних принципів (принципів уподібнення) чи розкутого образотворення, його естетичного смаку, що в сукупності формують неповторне духовне явище» [6, с. 312].

Поняття індивідуального (або авторського) стилю авторами «Словника літературознавчих термінів» трактується як «ідейно-художня своєрідність творчості письменника, риси його творчої індивідуальності, зумовлені життєвим досвідом, загальною культурою, характером, уподобаннями, орієнтацією на певні літературні напрями тощо» [4, с. 358].

Ю. Ковалів, автор «Літературознавчої енциклопедії» розглядає індивідуальний стиль як спосіб здійснення художньої творчості й передбачає наявність у письменника особливої манери, таланту [6, с. 433].

Відзначимо, що у довідникових джерелах подано різні трактування поняття «індивідуальний стиль». Здебільшого, це певні риси неповторного авторського стилю, за допомогою яких митець розкриває

свої погляди на навколишній світ, історико-літературні обставини, робить певний внесок у розвиток стильового спрямування літератури певного періоду, її жанрово-родових виявів та ідейно-тематичного спрямування.

Студіюючи проблему індивідуального стилю, поділяємо міркування професора А. Ситченка, який під індивідуальним стилем розуміє цілу систему образотворчих засобів, яка охоплює як зміст, так і форму літературного твору, виражає життєвий та естетичний досвід кожного письменника, враховує традиції національної та світової культури [10, с. 37].

Значний внесок у вивчення проблеми індивідуального стилю письменника зробив А. Ткаченко. Актуальним є його дослідження «Індивідуальний стиль: феноменологія, типологія, динаміка, статика», яке стало новаторським у сучасному літературознавстві та відправним пунктом у переосмисленні класичної думки про стиль. Зокрема, дослідник увів поняття феноменології типології індивідуальних стилів, запропонував аналізувати індивідуальний стиль письменника у взаємодії типологічних (типові для певного періоду та простежуються у творчості багатьох митців) і феноменологічних (неповторних і притаманних лише творчій манері одного письменника) рис. Науковець подає авторське визначення терміносполуки у широкому та вузькому планах. Так, у широкому звучанні «індивідуальний стиль — це естетично значуще відкидання чи дотримання канонів макропоетики, що проявляється передовсім через матерію художнього слова (форму), а також це спосіб організації форми, що проявляє новий художній зміст. Індивідуальний стиль проявляється, зокрема, через художнє утвердження власного місця як у генетичній макросистемі літератури (чи й виходу за її межі до міжмистецького синтезу), так і в підсистемах на всіх рівнях; через естетично значуще відкидання, модифікацію чи дотримання стереотипів і канонів, вироблення нових і т. д.» [11, с. 147].

У розумінні К. Коваленко, індивідуальний стиль — це напрочуд динамічна категорія, адже, маючи певне «стильове обличчя», письменник із кожним твором видозмінює його. Дослідниця переконана, що це явище є досить закономірним, оскільки змінюється світогляд письменника, змінюється проблематика й тематика його творів, що приводить до зміни й інших параметрів стилю [2, с. 96].

Формування творчої індивідуальності письменника тісно пов'язано зі складними процесами історичного, суспільного, соціального та політичного формування різних видів мистецтва. Справжній майстер художнього слова у силу власної творчої індивідуальності найбільше бажає того, щоб значні риси характеру, прогресивні погляди, життєві переконання відчувались у створеному ним художньому тексті.

Образ автора в тексті визначається як відображення індивідуальності письменника в написаному ним, навіть коли ставлення до зображуваного виявляється не прямо, а опосередковано. Відтак у процесі читання автор постає перед реципієнтами як соціальна особистість з її знаннями, улюбленими художніми прийомами й засобами, темами і проблемами, авторськими почуттями, думками та переживаннями, визначальними засобами побудови текстів, створення образів, творча манера письменника, використання досвіду попередників і сучасників.

П. Білоус виокремив такі складові чинники індивідуального стилю письменника:

- світовідчуття, світогляд, світорозуміння (важливими умовами формування творчого почерку митця є ті обставини, враження, події, які сталися в долі особистості у різні життєві періоди, тип сприймання дійсності);

- зображення (індивідуальний стиль реалізується через поєднання ряду характеристик: методу (поєднання ознак, характерних для певної літературної епохи, напрямку, стилю, з авторським підходом до зображення життєвих явищ), теми (оригінальне авторське висвітлення актуальних тем, трактування яких залежить від життєвого і творчого досвіду, світоглядних позицій, сповідування тих чи інших моральних цінностей), жанру (прагнення до індивідуального використання колись сформованих, готових до використання жанрів), формально-змістових чинників) [1].

При дослідженні індивідуального стилю митця необхідно враховувати багато формально-змістових чинників та конкретних характеристик, а саме: особливості конкретної суспільно-історичної доби, тенденції літературного розвитку і зв'язку із ними митця, специфіку художнього мислення письменника, особливості жанрово-родової приналежності твору, вибір провідних мотивів та ідей, прийомів побудови тексту, окреслення ідейно-тематичного змісту, створення неповторних образів діючих персонажів, дослідження особливостей мови твору.

Стиль письменника є відтворенням як індивідуальних особливостей творчості митця, так і є вираженням національних традицій. Відтак неповторні стильові манери митців мають тісний зв'язок зі стильовими напрацюваннями своїх попередників, з культурними традиціями і надбаннями того народу, вихідцями із якого вони є.

Світовідчуття, світобачення письменника, його естетичний досвід зумовлюють своєрідність стилю його творів. Стиль письменника — це сукупність особливостей індивідуальної манери, якими твори митця відрізняються від інших творів. Сукупність зображально-виражальних засобів письменника тоді дає ефект стилю, коли закономірно поєднується в художньо мотивовану систему, зумовлену індивідуальністю митця. Характер асоціацій письменника, який становить основу його тропіки й стилістичних фігур, домінування певного виду тропів, типів композиції, фабульно-сюжетні особливості, конструювання часопростору художнього світу митця — все це показники, з допомогою яких можна схарактеризувати стиль конкретного автора. Але все ж таки важко уявити стиль письменника без зіставлення з творчістю інших митців, наприклад, у межах напрямку чи епохи.

Стиль письменника, з одного боку, містить індивідуальні особливості творчості митця, але з іншого боку, є вираженням і певної традиції, а точніше, її опанування й розвитку. Н. Левчик зазначала: «Великий митець — це не тільки народження нового художнього бачення, стилю, а й певний етап у розвитку традиції. Активне, творче начало традиції є основою для розвитку новаторства» [2, с. 97]. Можна зробити висновок, що неповторні індивідуальні стилі митців мають зв'язок із їхніми посередниками.

Індивідуальний стиль є інструментом творчого засвоєння і пізнання дійсності митцем. Письменники по-різному описують предмети, пейзажі, події, різними є й мистецькі підходи до засобів психологізму, які допомагають розкрити думки й переживання персонажів.

Індивідуальний стиль визначає цінність художньої системи митця. Важливим показником індивідуального стилю митця є стильова домінанта, яка визначає характерні параметри творчої самобутності письменника. Дослідниця К. Коваленко наполягає, що «стильова домінанта характеризує ту особливість індивідуального стилю, яка переважає за частотністю прояву, за семантикою, формальним

вираженням і функцією у творах письменника. Стильовою домінантою може бути будь-який компонент художнього твору, це може бути складова змісту чи форми твору, стильова домінанта може бути спільною для низки творів, якщо виявляється більш-менш постійно» [2, с. 97].

Стильова домінанта — стає поняття, утім, це не означає, що вона є незмінним, навпаки, у першу чергу, це динамічна категорія, хоча може мати і частковий характер, якщо буде стосуватися окремого твору, або ж допоможе змодельювати цілісну картину ідіостилу автора на основі різних форм самовираження. Виявлення стильових домінант, форм їх вираження, функцій та динаміки допоможе з'ясувати специфіку індивідуального стилю.

Відтак індивідуальний стиль можна розглядати як простір когнітивної взаємодії автора і реципієнта, кожен із яких шукає найбільш оптимальні засоби вираження та пізнання. Закладені митцем носії та стильові домінанти допомагають читачеві «вибудувати» «образ автора». Так взаємодіють авторські та читацькі стратегії світомислення, завдяки яким реципієнтові стає зрозумілою міра авторської стильової своєрідності.

Висновки. Поняття «стиль» має міждисциплінарний характер, вживається в різних аспектах у літературознавстві, лінгвістиці, філософії, естетиці, мистецтвознавстві. Тлумачиться як та сукупність особливостей творчого почерку, що відрізняє твори одного письменника від творів інших митців. Вивчення індивідуального стилю митця потребує врахування багатьох чинників: особливостей доби, тенденцій літературного розвитку і зв'язок із ними митця, специфіку художнього мислення письменника, його естетичні принципи й шукання. Запропонована розвідка не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, тож їх глибокий та всебічний аналіз — завдання наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П. Вступ до літературознавства : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
2. Коваленко К. Стильова домінанта як літературознавча проблема. Філологічні науки. 2010. Вип. 1. С. 94–99.

3. Кухар-Онишко О. Індивідуальний стиль письменника: генезис, структура, типологія. Київ : Вища школа, 1985. 175 с.
4. Лесин В., Пулинець О. Словник літературознавчих термінів. Київ, 1965. 431с.
5. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 2. / авт.–уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
7. Мафтин Н. У пошуках «GRAND» стилю: Західноукраїнська та еміграційна проза міжвоєнного двадцятиліття. Івано-Франківськ : ЛІК, 2011. 336 с.
8. Наливайко Д. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі ХІХ ст. Київ : Наукова думка, 1987. С. 3–42.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
10. Ситченко А. Визначення індивідуального стилю письменника на основі структурування поняття. Дивослово. 2002. № 5. С. 48–50.
11. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.